

TÜRK DİLİ

Dil ve Edebiyat Dergisi
1999 / 1 . Sayı : 565 . Ocak 1999

Sahibi ve Sorumlu Yöneticisi

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu,
Türk Dil Kurumu adına
Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN

Yazı Kurulu

A. Turan Ofıazođlu (Bařkan)
Prof. Dr. Nevzat Gözaydın (ye)
Prof. Dr. İsmail Parlatur (ye)
Prof. Dr. Saim Sakaoğlu (ye)
Prof. Dr. Hamza Zülfikar (ye)

Tasarım - Dizgi - Düzelti

• Nevin Balta • Ayda Ertm Konukođlu
• Elif Sevindik Karakuř

Yönetim Yeri

Atatürk Bulvarı 217
06680 - Kavaklıdere / Ankara

Telefonlar

Yazı İşleri ve Abone Santral
428 61 00 (5 hat)

Belgegeçer (Faks)

428 52 88

Internet Adresi

<http://www.tdk.gov.tr>

Elmek (e-mail) Adresi

tdili@tdk.gov.tr

Abone Őartları

Yıllığı 6.000.000, altı aylığı 3.000.000,
Öđretmen ve đrencilere
Yıllığı 5.000.000, altı aylığı 2.500.000 lira;
Dış lkeler için yıllıkığı 50 dolar

Posta eki Nu.

128 236

Baskı

Ankara Üniversitesi Basım Evi
Beřevler / ANKARA
Tel: 213 66 55

Dergilerin okul dışındaki bir adrese yollanmasını isteyen đretmen ve öğrenciler, durumlarını gösterir bir belgeyi Kurumumuza abone istekleriyle birlikte göndermelidirler. Dergimize gönderilen yazılar yayımlansın yayımlanmasın geri verilmez. Dergimizde yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarınmıdır. Yayınlanmak üzere dergimize gönderilecek yazıların aralıklı olarak daktilo edilmesi ve 10 sayfayı geçmemesi gerekir. Dergimize gönderilen yazılar TDK *İml Kılavuzu*'na uymak zorundadır.

Türk Dili, uluslar arası hakemli dergidir; Millî Eđitim Bakanlığınca, *Tebliğler Dergisi*'nde yayımlanan 15.7.1974 gün ve 11 077 sayılı yazıyla bütün okullara duyurulmuş ve salık verilmiştir.

İçindekiler

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY
Türk Kişi Adlarının Dil ve
Tarih Açısından nemi.....3

Semih SERGEN
Susmak (Őiir).....9

Mustafa NER
Türkçede Edatlı (Sentaktik)
İsim ekimi.....10

Mehmet ÇINARLI
Zor (Őiir).....19

Prof. Dr. İnci ENGİNÜN
Shakespeare eviricisi Bir
Matematikçi: Mehmet Nadir.....20

İ. Rıdvan ONGUR
Bez Dokuyan Kızlar (Őiir).....22

Mustafa ÜSTÜNOVA
Őafahat'ta ocuk ve
Toplumsal Deđerler.....23

Zeynel BEKSAÇ
Vurmazsam Namerdim (Őiir)....33

Hasan KALLİMI
Fahri Usta (Hikye).....34

TDK
Yabancı Kelimelere
Karşılıklar.....39

Mehmet Zeki AKDAĖ
Türkülerimiz (Őiir).....42

Feyzi HALICI
İlk ađlardan Günümüze
Anadolu Mutfađı.....43

İsmail BYKEROL
Gün Dođmadan
Gr Ryanı (Őiir).....49

Ayhan İNAL
lmnn Dördüncü Yılında
Orhan Őaik Gökyay.....50

TÜRK KİŞİ ADLARININ DİL ve TARİH AÇISINDAN ÖNEMİ

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

Kişi adları bir milletin dil, folklor, tarih ve kültürü açısından büyük önem taşırlar.

Türk kişi adları, çok uzun bir tarih boyunca, bulunduğu coğrafyaya ve yaşadığı töreye (gelenek ve göreneklere) göre farklı şekiller göstermiştir.

Türlere:

1. Güçlü hayvanların (*Aslan, Kaplan, Boğa, Baybars, Yolbars, Kartal, Şahin, Atmaca...* vb.) adları,

2. Güzel görünümlü, uysal hayvanların (*Sütlün, Kumru, Suna “yeşilbaş ördek”, Keklik, Turna, Horozbay/Orozbay; Ahu, Ceylan, Maral, Ceren...* vb.) adları,

3. Şehirlerin ve ülkelerin (*Medine, Bağdat, Cezayir, Dağistan, Kırgız, Kıpçak, Türkmen, Uygur, Ankara ...* vb.) adları,

4. Nehir, göl ve denizlerin (*Ege, Baykal, Aral, Orhun/Orhon/Orkun, Aras, Tuna, İdil, Ural, Seyhun, Ceyhun, Ceyhan, Seyhan, Hazar, Dicle, Fırat, Meriç, Munzur...* vb.) adları,

5. Kavimlerin (*Tatar, Kıpçak, Kazak, Kırgız, Türkmen, Uygur, Moğol, Arap, Çerkez, Gürcü, Macar...* vb.) adları,

6. Yönlerin (*Doğu, Batı, Kuzey, Güney*) adları,

7. Bitkilerin (*Buğday, Arpa, Çavdar, Çınar, Gül, Menekşe, Orkide, Manolya, Yasemin, Fulya, Başak, Fidan, Filiz, Funda...* vb.) adları,

8. Değerli madenlerin (*Altın/Altun, Demir, Çelik/Polat, Gümüş, Yâkut, Zümrüt...* vb.) adları,

9. Gök cisimlerinin (*Güneş, Hilâl/Kamer, Ay (Aybike, Aybala, Ayhan), Süreyya, Merih, Yıldız, Yediyıldız “soyadı” ...* vb.) adları,

10. Renklerin (*Beyaz/Ak, Sarı, Yeşil, Mavi/Gök, Al/Kızıl*) adları ile kurulmuş “kişi adları” verilmiştir.

Bunların dışında, zaman zaman, günün modasına uygun olarak, Türk çocuklarına Arapça ve Farsça isimlerden başka, Çin, Hint-Tibet, İngiliz

* *Türk Dili*, S:565, Ocak 1999, s.3-8.

(*Can/John*'dan, *Cansın/ Johnson*'dan), Fransız (*Sibel*), Eski Yunan (*Hektor*), İslâv (Orta Asya Türk kavimlerinde çoktur), Moğol (*Batur-Batır-Bagatur, Çinggiz/Cengiz, Batu, Mergen* "usta", *Cebe, Tarhan/Tarkan* "bir askerî rütbe", *Noyan* "bey", *Subutay-Sübütey, Olcay* "ganimet", *Olçaytu/Olcayto...vb.*) isimleri de verilmiştir.

Türkiye'de Türk kişi adları üzerine yapılan yayınlar oldukça azdır. Macar Türkoloğu Prof. Dr. Laszlo Rasonyi'nin Türk adlarının tasnifi ve Kıpçak adları ile ilgili makaleleri bu konuda örnek ve kaynak çalışmalarıdır.

Prof. Dr. Hasan Eren'in Türk yer adları yanında kişi adları ile ilgili bazı yayınları bulunmaktadır.

Bizim, 1967 yılından beri yirmi binden fazla malzeme topladığımız *Onomasticum Mongolicum-Turcicum* adlı çalışmamızın kaynakları (*Moğolların Gizli Tarihi, Altan Topçı, Şecere-i Terâkime, Şecere-i Türkî, Çinggiznâme, Câmî'ü't-Tevârih, Târih-i Cihângüşâ*, Türk mitolojisinin temel kaynakları, Arapça Türk tarih kaynakları, Farsça Türk tarih kaynakları, Bizans tarihleri, Süryanî tarihleri, Gürcü tarihleri; Çin vekayinâmeleri, Rus vekayinâmeleri...vb.) eserlerdir. Bu kaynaklarda geçen kişi adları imlâlarıyla birlikte fişlenmiş, anlamları ve kaynakları kaydedilerek tasnif edilmiştir.

Tarihçilerimizden Prof. Dr. Bahaeddin Ögel de zaman zaman Türk ve Moğol kişi adları üzerine çalışmalar yapmıştır. Bunlardan en önemlisi "Cacaoğlu Vakfiyesinde geçen kişi adları" ile ilgili uzun makalesidir.

Macar Türkolog ve Mongolisti Prof. Dr. Lajos Beşe ile Prof. Dr. Istvan Mandoki-Kongur'un Türk ve Moğol kişi adları üzerine yaptıkları çalışmalar kayda değerdir.

Onomastik/toponomi/hidronomi (kişi, yer, su, dağ vb. adları) çalışmaları Avrupa'da ve Amerika'da oldukça ileridir. Avrupa'da bu konuda yayımlanan *Onoma* adlı bir bilimsel dergi de bulunmaktadır. Kişi ve yer adları, boy-soy-oymak-cemaat-oba adları ile birlikte, iç içe yaşamakta, bir milletin "tapu kayıtları"nı oluşturmaktadırlar.

Türk kişi adlarının kaynakları: 1) Mezar taşları, 2) Nüfus kütükleri, 3) Kadı (şeriyeye) sicilleri, 4) Vakfiyeler, 5) Modern çağda: Telefon rehberleri, 6) Okul kayıt defterleri, 7) Evlilik kayıt defterleri, 8) Doğum evi kayıt defterleri, 9) Ölüm kayıt defterleri gibi yazılı belgelerdir.

Zaman zaman yaptığımız mezarlık ziyaretlerinde, mezar taşlarındaki

isim-soyadı ile birlikte, bazı taşların üzerine yazılmış olan, mısralar, dörtlükler ve vecize gibi sözler, ilgimizi çektiği için defterlere geçirilmiş, kayda alınmıştır. Zaman zaman bu isim, soyadı ve şiirleri bilimsel metotlarla işleyerek sunmak istiyorum.

İşte bunlardan ilki, geçtiğimiz Temmuz ayı içinde ziyaret ettiğimiz Ankara-Yahyalar Mezarlığındaki taşlardan kaydettiğimiz kadın ve erkek kişi adlarıdır. Bu adların pek çoğu bugün kullanılmamakta, bir kısmı da çok az kullanılmaktadır: **Alırsatar** (soyadı); **Alişan** (1914); **Anahanım**; **Anakız**; **Appas** (**Abbas**'tan bozulmuş olmalı); **Arıkan**; **Aykan**; **Balak** (soyadı) (=ilkı yavrusu); **Berkan**; **Besti** (1903, Bafra); **Beyaz Yokuş**; **Cimsit** (= Cem. Şarabı keşfettiği söylenen İran hükümdarı); **Çiçek**; **Dağistan**; **Deste** (kadın, 1316) (Farsça, Bir araya toplanmış şeylerden oluşan bağ, demet, el, tutam); **Döne** (Türkçe dön- fiilinden. Kızı çok olan babaların dileği: Erkeğe dönsün!); **Duman** (soyadı da **Duman**); **Durak** (Türkçe Dur- fiilinden. Kız ya da erkek çocuğu çok olan babaların isteği. Bk. Aşağıdaki Dur-'lu isimler); **Durbaba**; **Durkadın**; **Durkız**; **Durmaz**; **Durşen**; **Efo Görmüş** (kadın)/__ Efo “?”; **Eley** (1931); **Elmas** (Sivas-Atlıca köyünden, 1947); Emine **Kafiye**; **Emsal**; **Erte**; **Eyyub el-Ensari** (d. 30.5.1995-ö. 31.5.1995); **Fatielma Abuşığı** (1932-1995.Mucur-Avcı köyünden), **Fehâmet**; **Feriser** (d. Çatalca, 1315); **Feriz**; **Ferizan** (1973); **Firdes** (Doğrusu: **Firdevs**. Farsça, "cennette altıncı bahçe"); **Ganime** (Doğrusu: **Ganîmet**); **Ganiymet** (1918. Doğrusu: **Ganîmet**. Arapça, savaşta kazanılan para, mal, esir); **Güldane** (1927) (Türkçede, Fars kökenli Gül adından pek çok kız adı yapılmaktadır. Türkler tarafından sevilen bu çiçek adının sonuna eklenen +dane, +hanım, +name, +peri, +zade, +şen, +ten, +seren, +deren, +gün, +istan, ...vb. gibi ek ya da isimler hâlâ kız çocuklarına verilmektedir.); **Gülende** (Kaman, Meşe köyü, 1918) (Farsça, **Gülendâm** “gül boylu” adından bozulmuş olabilir.); **Gülhanım** (Farsça, **gül+** Türkçe **hanım**'dan birleşik isim.); **Gülnâme** (Farsça **gül+nâme** “mektup; aşk mektubu” adlarından birleşik isim.); **Gülperi** (Farsça, **gül+peri** adlarından birleşik isim); **Gülzade** (Farsça, **gül+zade** “oğul, evlât; doğmuş, doğan; asil”= gül evlâdı/gül doğmuş/gül (gibi) asil anlamlarında.); **Gürcü** (Gürcistan ahalisinden veya bu ahalinin soyundan olan.); **Güzeyde** (1937) (Bu ad Farsça, “seçilmiş, seçme; seçkin, mümtaz” anlamlarına gelen **Güzîde**'den bozulmuş olmalıdır.); **Hacı Bektaş** (1331) (Büyük Türk mutasavvıfı Hacı Bektaş-ı Veli'nin adın-

dan); **Hafiye** (Arapça, "gizli polis; gizli"); **Hanım** (Türkçe, "kadınlar için kullanılan saygı sözü"dür.); **Helim** (Arapça sıfat olan **Halim**'den bozulmuş olmalı. "Uysal, yumuşak huylu"); **Hurda Raziye** (1900-1995) (Hurda, Farsça, sıfat: "1.ufak, ince; 2. iyice yıpranmış eşya; 3. [argo] esrar"); **Hürkan** (Arapça, **hür** "esir olmayan, köle olmayan, âzad"+ Türkçe **kan**'dan yapılmış birleşik isim); **Hürü** (Arapça, **Huri**'den bozulma. "Cennet kızı, Cennet güzeli; (mecazî) çok güzel kadın"); **İbiş** (Orta oyunu ve kukla tiplerinden gülünç şahıs; (argo) avanak, aptal); **İkbal** (Arapça, "talih açıklığı, baht uyanıklığı"); **İltan** (1861) (Türkçe, **il+tan**'dan yapılmış birleşik isim= ülkenin aydınlığı); **İsmihan** (Farsça terkip: **ism-i han**= han isimli); **Kalbim** (Arapça **kalb**+ Türkçe: **+m** "birinci şahıs eki"= benim kalbim); **Kaniye** (Arapça isim. **Kani**'nin müennesi. "Kanaat eden, yetinen"); **Kestane** (soyadı) [Yunanca isim, castanea sativa]; **Ketan** (kadın adı; 1912) (Arapça, **Keten**'den bozulmuş olmalı); **Kevser** (Arapça, "Cennet'te bulunan bir akarsu"); **Kılıç Arslan** (Selçuklu Sultanının adından), **Kiraz** (Yozgat, Yastı Höyük köyünden, 1944) [Bu isim Yunanca kökenli olup Türkçede ad ve soyadı olarak kullanılmaktadır.]; **Kurban** (Arapça, "Bir fikir veya dava yolunda kendini feda eden kimse"); **Letâfet** (1933) (Arapça, "lâtiflik, hoşluk, güzellik, yumuşaklık; nezaket, incelik"); **Maşam/_**(?). (krş. Farsça **meşam** "=burun"); **Mayılmayıl** (soyadı); **Mehbup** (Doğrusu: Arapça, **mahbub** "sevilen kimse/dişi"); **Memiş** (Arapça **Mehmet** adının bozulmuşudur. Sevgi ifade eder. Mehmet adının: **Memet**, **Memo** gibi bozulmuş şekilleri de vardır.); **Menşure** (Arapça, **menşur** "padişah tarafından vezaret veya müşirlik rütbesi verildiğini bildiren ferman" anlamındaki ismin müennesidir.); **Mercimek** (Farsça, aslı **merdümek** "1. küçük adam; 2. göz bebeği; 3. mercimek); **Merfin/_** (?). (krş. Farsça, **berfin** "kardan, kara ait"); **Mesruriye** (Arapça, sıfat, **mesrûr** "sevinçli, memnun, şen"); **Meymenet** (Arapça, uğur, kut, bahtiyarlık, kutluluk); **Minciye Saliç** (Arapça, **münci** "kurtaran, kurtarıcı, halaskâr" sıfatından); **Müslimet** (Arapça, **müslim** "İslâm dininden olan, Müslüman" adından); **Naki**; **Nanos Demir** (Nanos/_?); **Naz** (Farsça, "işve, cilve"); **Nemika** (Arapça, **nâmık** "yazıcı, kâtip" adının müennesi Nâmika'dan bozulmuş olmalıdır.); **Nubin** (Farsça "nev=yeni" ile Arapça "**-bin**=gören, görücü" sıfatlarının birleşmesinden olabilir.); **Porsel Fatma** (Porsel/_?); **Pumbul** (/_?); **Reşadiye** (1936) (Arapça, **reşâd** "doğru yolda, hak yolunda yürüme" adından.); **Sabır**

(Arapça, "acıya, üzüntüye ve sıkıntıya katlanma; zorluk, güçlük ve musibetlere dayanma"); **Salıç**; **Sariye** (1911)/_?; **Satılmış** (1335) (Türkçe satfiilinden yapılmış isim: başkasına para veya mal karşılığında verilmiş. Bu tür isimler, erkek çocukları sık ölen aileler tarafından verilmekte olup, Şamanizm inancına dayanmaktadır. Bu suretle "kötü ruhlar"ın çocukları almasına engel olunmaktadır.); **Sazımet**; **Sefore** (d. 1899; İzmir-Karaburun, Kösedere köyünden); **Semine** (1903, Bafra) [Arapça, "semiz; kıymetli, değerli"]; **Seyat** (kadın, 1326); **Sırma** (1324) [Türkçe, "altın yaldızlı veya yaldızsız gümüş tel"]; **Sobutay** (soyadı, Moğolcadan); **Sultan** (Arapça, "iktidar sahibi; hükümdar, hakan, han, bey; Osmanlı padişahlarının anne, karı veya kızlarının unvanı"); **Şahamettin**; **Şahinnaz**; **Şah İsmail Türk** (Sivas-Divriği, Ersun köyü, 1968) [Safevî Devletinin Türk sultanının adından.]; **Şarık** (1333) [Arapça, **şârik** "doğup parlayan, parlak" adının müennesi.]; **Şavvaş**; **Şebiye** (/_?); **Şehriban** (Arapça **şehir** adı ile Farsça **-ban** edatından); **Tamam** (kadın . Kars, 1973) [Arapça, "noksansız, eksiksiz, tam, kâmil"]; **Tenzile** (Arapça, **tenzil** "aşağılatma, indirme, düşürme; çıkarma adından müennes); **Teslime** (Arapça, "boyun eğme, rıza; haklılığını kabul etme"); **Türkmen** (kadın) [Türkçe kavim adı]; **Uğraş** (Türkçe, "kavga, savaş, mücadele"); **Ümiye** (Arapça, **ümmî** "okur yazar olmayan" sıfatından.); **Ümmügülsüm** (Arapça **ümmü+** Türkçe **gülsüm**); **Ünzile Dudu** (Çanakkale-Ayvacık, 1334); **Yeter** (1932) [Türk ad verme geleneğinde, çok kız çocuğu olan babanın dileğidir.]; **Zabıt Kendir** (1923) [Arapça, **zabt** "sıkı şekilde tutma; anlama; tutulan kayıt"; **kendir**, Türkçe "kendirgillerden bir bitki"]; **Zahidi** (Arapça, **zâhid** "şüpheli şeyleri bile terk ederek günahtan kaçan, Allah korkusuyla dünya nimetlerinden el çeken kimse" adından.); **Zekine** (Arapça, **sekîne** "sakin olma, sükûnet; huzur, gönül rahatlığı" adından.); **Zinnet** (Arapça: **Zinet** "süs, bezek" adından.); **Zöhre** (Arapça, **Zühre** "Güneşe yakınlık bakımından ikinci durumda olan gezegen, Venüs, Çulpan, Nâhid, Çobanyıldızı"); **Zülfinaz** (Arapça **zülûf+** Farsça **nâz**'dan=nazlı zülûf); **Zülfiye** (1334) [Arapça **zülûf** adının müennesi].

Görüldüğü üzere, altmış kadar isim içerisinde bugün kullanılmayan isimler de bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı eskimiş olup, bir kısmının da "anlamı" bulunmamaktadır. Anlamsız gibi görünenlerin belki "mahallî" söyleyişlerle ilgisi bulunabilir veya Anadolu'ya göç eden Balkan ya da Kafkas asıllı kişilerin getirmiş oldukları isimler olabilir.

Ancak, *Hafıye, Hurda, İbiş, Meymenet, Nanoş, Nubin, Porsel, Sefore* gibi isimlerin ne maksatla konulduğu anlaşılammıştır. Hele "hurda" adı taşıdığı anlam itibarıyla da güzel değildir.

Bunların yanında, *Kiraz ve Kestane* gibi Yunanca adların kökenleri bilinmeden Türkçede kullanıldığı görülmektedir. Bu isimler, Türk insanı tarafından sevilen iki meyve adından başka bir şey değildir.

Kısa bir mezarlık ziyareti sırasında tutulan notlara dayanan bu küçük araştırmanın bize verdiği mesaj şudur: Türk insanının taşımış olduğu adların büyük bir kısmı "mezar taşları"nda yaşamaktadır. Bu adların büyük bir kısmı tarih içerisinde eriyip kaybolmuş, bazıları da "torun"ların adlarında yaşayagelmiştir.

Türk kişi adlarının tarihî geçmişi araştırılacak ise "mezarlıklar"ın unutulmaması, mermer taşların mutlaka gözden geçirilmesi gerekmektedir.

ÂŞIKLARIN DİLİYLE CUMHURİYET

Hazırlayanlar

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Yard. Doç. Dr. Zekeriya KARADAVUT

Çıktı...